

УДК 347.459.3

Альона Найдьон,

здобувач кафедри цивільного права № 2
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
викладач кафедри спеціально-правових дисциплін
Черкаського факультету Національного університету
«Одеська юридична академія»

ПРОФЕСІЙНИЙ ЗБЕРІГАЧ ТА ЙОГО ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕНАЛЕЖНЕ ВИКОНАННЯ ДОГОВОРУ ЗБЕРІГАННЯ ЦІННОСТЕЙ У БАНКУ

Стаття присвячена питанню необхідності доопрацювання та нормативного закріплення у цивільному законодавстві поняття «професійний зберігач» для підвищення рівня відповідальності банками у разі втрати речей, переданих на зберігання, а також формулюванню пропозицій та критеріїв, спрямованих на виокремлення цього поняття, вдосконалення системи настання відповідальності за неналежне надання послуг банком-зберігачем.

Ключові слова: договір зберігання цінностей у банку, професійний зберігач, банк-зберігач, відповідальність за зберігання, цінності, неналежне виконання, втрата речей переданих на зберігання.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день все більше людей виявляють бажання зберігати своє майно, особливо те, що має високу вартість чи становить особисту цінність, у надійних умовах. Такі послуги можуть надавати банківські установи, укладаючи договір зберігання цінностей у банку. Нині конкуренція між банками досить висока, проте на якість послуг зі зберігання вона фактично не впливає. Попри те, що банки отримують статус суб'єкта господарської діяльності та надають послуги зі зберігання у банківських комірках (сотах), статус «професійного зберігача» не надає ніяких додаткових підстав для настання та підвищеного рівня відповідальності банків порівняно з іншими зберігачами. У Цивільному кодексі України відсутні чіткі критерії для визначення поняття «професійний зберігач».

Стан дослідження. Характеристиці та аналізу окремих питань договору зберігання цінностей у банку на сьогодні не присвячено жодної наукової роботи. Опосередковано, досліджуючи суміжні питання, такі вчені, як О.В. Дзера, Т.В. Боднар, І.А. Безклубий, розглядали і дане питання.

Метою статті є аналіз нормативного обґрунтування та закріплення поняття «професійний зберігач», а також визначення його статусу для встановлення рівня відповідальності за неналежне виконання договору зберігання цінностей у банку.

Виклад основного матеріалу. У ст. 936 Цивільного Кодексу України (далі – ЦК України) вказано: «За договором зберігання одна сторона (зберігач) зобов'язується зберігати річ, яка передана їй другою стороною (поклажодавцем), і повернути її поклажодавцеві у схоронності» [1]. Оскільки договір зберігання має велику кількість різновидів (наприклад, зберігання на товарному складі, в ломбарді, в готелі, гардеробі), потрібно чітко розрізняти межі відповідальності по кожному з них окремо. Особливим та таким, що має істотні відмінності від інших підвидів зберігання, є зберігання цінностей у банку. Вирізняти його потрібно, насамперед, через суб'єктний склад, оскільки надавати такі послуги (а підвиди зберігання є договорами з надання послуг) можуть виключно банки (ст. 2, 47 Закону України «Про банки і банківську діяльність») (далі – ЗУ «Про банки і банківську діяльність»), по-друге, через предмет договору, яким можуть бути виключно «цінності», та, звичайно, через рівень відповідальності зберігача [2]. ЦК України не передбачає окремої норми, що б регулювала відповідальність зберігача у договорі зберігання цінностей у банку, є лише загальні правила ст. 950 ЦК України: «За втрату (нестачу) або пошкодження речі, прийнятої на зберігання, зберігач відповідає на загальних підставах». Приміром, у ч.1 ст. 973 ЦК Укра-

їни зазначається: «Якщо річ здана у гардероб організації, зберігачем є ця організація». Та чи можна підводити під одну риску відповідальність, яку несе зберігач-гардеробник, із відповідальністю зберігача-банку? Адже у ч. 2 ст. 973 ЦК України вказано, що до гардеробу на зберігання може передаватися верхній одяг та головні убори, а у ч. 1 ст. 969 ЦК України зазначено: «Банк може прийняти на зберігання документи, цінні папери, дорогоцінні метали, каміння, інші коштовності та цінності». Чи є ж різниця у відшкодуванні, наприклад, втрати капелюха та втрати коштовностей? Насправді, законодавець спробував розподілити межі відповідальності залежно від мети діяльності (професійне чи непрофесійне зберігання). Суб'єктів, що надають послуги зі зберігання, можна поділити на таких, для яких діяльність зі зберігання є додатковою послугою, що вони надають у зв'язку з виконанням основної, та таких, для яких послуга зі зберігання є єдиним чи одним з основних видів діяльності. Так, користуючись послугою перевезення, «перевізник зобов'язаний забезпечити схоронність валізи (сумки), особистих речей пасажирів (крім дорогоцінностей та грошей), які пасажир перевозить у відведеному місці» (ст. 974 ЦК України), тобто для перевізника основною метою є виконання саме умов перевезення, а зберігання є акцесорним зобов'язанням щодо нього. Що ж до іншої групи, то до неї належать такі види зберігання, як, наприклад, зберігання на товарному складі, зберігання речей у ломбарді, де основним є саме послуга зі зберігання, а товарний склад та ломбард є професійними зберігачами. Відповідно до ст. 636 ЦК України професійним зберігачем вважається така особа, що здійснює зберігання на засадах підприємницької діяльності. Норми, що містила б вичерпний перелік тих, кого можна вважати професійними зберігачами, у цивільному законодавстві України не існує, тому до професійних можна відносити абсолютно всіх зберігачів, адже і готель, і ломбард, і банк, і товарний склад є суб'єктами господарювання. Аналізуючи матеріали з даної тематики, потрібно звернути увагу на думки окремих вчених, які зазначають, що суб'єкти, які іменуються професійними зберігачами, повинні відповідати певним критеріям:

1. Мати достатній обсяг дієздатності.
2. Бути зареєстрованим суб'єктом господарювання.
3. Надавати послуги зі зберігання, що не суперечать законодавству.
4. В установчих документах послуга-зберігання повинна передбачатися як єдина або основна мета діяльності підприємства.

Незважаючи на те, що ці критерії юридично не закріплені та ще потребують уточнень, пояснень, доопрацювання, з ними важко не погодитися. Стосовно перших трьох вимог фактично питань ні в кого не виникає, оскільки це звичні критерії, що пред'являються до суб'єктів підприємницької діяльності, а от до останнього – четвертого – багато нарікань. Під час реєстрації особи як суб'єкта підприємницької діяльності до змісту установчих документів пред'являються певні вимоги, серед яких відповідно до ч. 3 ст. 88 ЦК України «...в установчому акті установи вказується її мета...». Таким чином, критерій мети цілком логічно закріплений у вимогах до суб'єктів, що надають послуги зі зберігання, то чому ж це питання викликає ажіотаж у процесі обговорення? Така ситуація має цілком зрозуміле пояснення: якщо цей критерій віднести до обов'язкових при визначенні «професійності зберігача», список осіб, що є зберігачами, фактично скоротиться вдвічі.

Особливо ця норма стосується такого спеціального виду зберігання, як зберігання цінностей у банку. За цивільними законодавством України, суб'єктами зберігання за вказаним вище договором є зберігач та поклажедавець. При цьому коло поклажедавців не обмежене, ними можуть бути і фізичні особи, і юридичні, а от зберігачем може бути виключно банк. У Законі України «Про банки і банківську діяльність» надається конкретне визначення: «банк – юридична особа, яка на підставі банківської ліцензії має виключне право надавати банківські послуги, відомості про яку внесені до Державного реєстру банків». Таким чином, банк, що є стороною в договорі зберігання цінностей у банку, повинен надавати саме банківські послуги. Та чи можна послуги зі зберігання назвати банківськими послугами? У вказаному вище Законі України дається таке визначення: «банківська діяльність – залучення у вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик, відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб». Зрозуміло, що до такого визначення віднести діяльність зі зберігання юридично не можливо, адже суть послуги полягає не в діях із фінансовими ресурсами (грошові вклади, відкриття рахунків), а у збереженні цінностей, які, до речі, можуть взагалі не вимірюватися у грошовому еквіваленті. Невже зберігання цінностей у банку не належить до договорів, де зберігач є професійним, а отже, відповідальність за неналежне виконання договору (втрати чи пошкодження речі, переданої на зберігання) настає на загальних умовах? Чи не підриває це довіру до банків

і чи не суперечить самій природі договору? Адже люди користуються послугами банку зі зберігання цінностей, саме спираючись на їхній статус, безпеку, яку вони гарантують, та підвищений рівень відповідальності, який випливає з особливого суб'єктного складу зберігача, до якого належить банк

Для роз'яснення цієї ситуації потрібно звернути увагу на ст. 47 ЗУ «Про банки і банківську діяльність» – «Види діяльності банку», в якій пояснюється, що «банки мають право надавати банківські, фінансові та інші послуги, що не заборонені законом, та на здійснення яких банк отримав дозвіл». Так, до банківських належать ті послуги, приклад яких наведено вище: залучення вкладів, відкриття рахунків та інші; до фінансових – укладення агентських договорів, лізинг, факторинг та інші; а от до інших послуг і належить договорів зберігання цінностей, та, крім нього, діяльність з інвестиціями, проведення лотерей та інші.

Насправді, банківські та фінансові послуги цілком органічно зайняли місце серед видів діяльності, що має право надавати банк, а от поняття «інші послуги» є досить розмитим, і, хоча міститься у переліку, його не можна вважати вичерпним. Чому? Тому що у ч. 8 ст. 47 вказаного вище Закону України зазначається, що банки мають право надавати, крім банківських та фінансових, інші послуги із прийменником «щодо», що значно розширює коло цих самих послуг. Тобто інвестування – це конкретні дії, а діяльність «щодо» інвестицій – ні, випуск власних цінних паперів – конкретні дії, діяльність «щодо» випуску цінних паперів – ні, список можна продовжувати. Цей самий розширений список і призводить до плутанини в розумінні мети діяльності банку і, як наслідок, проблем із віднесенням банку, як сторони договору зберігання цінностей, до професійних зберігачів. Чіткий, вичерпний перелік дозволив би без сумнівів вважати банк суб'єктом, що надає послуги зі зберігання цінностей, які є однією з основних форм його діяльності, тобто такої, що здійснюється на професійних засадах. Поділ зберігачів на професійних і непрофесійних, насправді, має велике значення, насамперед, для визначення меж відповідальності. Види та форми цивільно-правової відповідальності в Україні досить різноманітні, їх можна поділити:

за підставами виникнення (договірна і позадоговірна),

за розподілом прав та обов'язків між суб'єктами зобов'язання (часткові, солідарні, субсидіарні, регресні),

за розміром (повна, обмежена, збільшена);

за способом захисту порушених прав (загальні і спеціальні),

за нанесеною шкодою (майнова шкода, немайнова шкода, упущена вигода).

До цього списку, щоб законодавчо закріпити поняття професійного зберігача та виокремити окремий вид відповідальності саме за цією ознакою, потрібно внести доповнення, що стосуються суб'єктів відповідальності, тільки зробити поділ не за віком чи обсягом дієздатності (відповідальність неповнолітніх, малолітніх, обмежених у дієздатності та недієздатних), бо він вже існує, а за наявністю чи відсутністю саме професійного складника у цього суб'єкта, в нашому випадку – банку.

Наголос потрібно зробити на об'єднанні декількох критеріїв, саме вони у сукупності дадуть підстави для виокремлення окремого виду відповідальності – відповідальності професійного суб'єкта (зберігача):

перший – підставами виникнення відповідальності має бути виключно попередньо укладений відповідно до вимог законодавства договір зберігання цінностей у банку,

другий – особливий суб'єктний склад, тобто тільки банк, як суб'єкт підприємницької діяльності, що зареєстрований у належному законодавчому порядку, може вважатися професійним зберігачем,

третє – послуга, надана суб'єктом, що відповідає першим двом критеріям, є єдиною або основною метою його діяльності; щодо договору зберігання цінностей у банку це підпадає під поняття «інша діяльність банку, не пов'язана із страхуванням» ст. 47 ЗУ «Про банки і банківську діяльність».

Цікаво, що у Кримінальному кодексі України (далі – КК України) є прив'язка відповідальності до професійних, службових чи інших притаманних лише конкретній особі властивостей. Так, у ч. 2 ст. 2 дається визначення спеціального суб'єкта, де чітко зазначено, що ним є «фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, злочин, суб'єктом якого може бути лише певна особа», постає це також підтверджується щодо медичних та навіть фармацевтичних працівників, керівників підприємств, службовців та інших [3].

У Цивільному кодексі України знайти визначення, особливий суб'єктний склад, а тим паче спеціальний суб'єкт не можливо, хоча особливості щодо відповідальності існують. Ця особливість полягає в абсолютно різному рівні відповідальності малолітніх, неповнолітніх, фізичних осіб-підприємців, юридичних осіб, територіальних

громад та держави порівняно один з одним. Важливо розуміти, що введення та обґрунтування терміна «професійний зберігач» має істотне практичне значення, і на даний момент відсутність коректного визначення, що містило б чіткий перелік ознак, за яким суб'єктів можна було б поділити на професійних та не професійних надавачів послуг, призводить до плутанини з відповідальністю у разі неналежного виконання зобов'язання зі зберігання. Так, за даними сайту асоціації українських банкірів, у 2014-2015 роках кількість крадіжок цінностей із банківських комірок і сейфів збільшилось у декілька разів; наприклад, у місті Києві із цього приводу відкрито 20 проваджень. «З орендованих комірок викрадають гроші, цінності, золото та документи. Причому мова йде про дуже великі суми. Наприклад, у доларах крали від 20 тис. до 7 млн. Суми викрадених євро – від 2,5 тис. до 500 тис., рублів – від 275 тис. Крім того, із сейфів та комірок були викрадені близько 40 антикварних монет та золоті злитки вагою більше 3 кг. Крадуть також документи». Саме така ситуація, зі слів правоохоронців, нині складається в Україні [4]. Зрозуміло, що крадіжки і неналежне виконання договору зберігання цінностей у банку – поняття не тотожні, проте взаємопов'язані, оскільки причиною зникнення цінностей із банківських комірок може бути не тільки безпосереднє таємне викрадення чужого майна злочинцями, а й неналежна поведінка самих банківських працівників. На перший погляд, зберігачі між собою рівні у відповідальності, тому працівники банку занадто легковажно ставляться до своїх обов'язків та правил, відповідно до яких повинні надавати послуги зі зберігання. Сьогодні, коли люди втратили довіру до депозитних рахунків, попит на банківські комірці (соти) значно зріс, що ще більше загострює проблему, тому потрібно чітко провести межу щодо відповідальності за ознакою «професійності зберігача» та закріпити її законодавчо.

За цивільним законодавством ступінь відповідальності за договором зберігання в тому числі цінностей у банку залежить від єдиного фактору – належності суб'єкта, що надає такі послуги, до професійних зберігачів. Якщо зберігач таким є, це є автоматичною підставою для його відповідальності, тобто доводити його вину не потрібно. Як зазначено вище, проблема полягає тільки в тому, що конкретних критеріїв, які б дозволили зробити такий поділ, поки що не існує. Крім того, постає ще одне питання, що стосується відповідальності зберігача,

якого таки буде визнано професійним надавачем таких послуг. Крім автоматичного настання відповідальності (що в принципі характерно для цивільних правовідносин), чи є якась різниця у межі відповідальності? Адже у жодній статті, що присвячена договору зберігання, не йдеться про підвищену відповідальність, тільки про відшкодування фактичної вартості речі та лише у судовому порядку (і тут, звичайно, незалежно від «професійності» зберігача відповідальність автоматично не настає) відшкодування моральної шкоди та іншого. Взагалі, всі відносини, пов'язані зі зберіганням банком цінностей, регулюються ЦК України мінімально, це зумовлює велику силу локальних актів та практично необмежені можливості при формулюванні умов у договорах. При цьому потрібно розуміти, що прописати умови про, наприклад, відшкодування втраченої речі в десятикратному розмірі не можливо (ст. 203 ЦК України). Крім того, жодний банк не підпише такого договору, оскільки це можна порівняти з купівлею «кота у мішку», адже банк не вимагає опису цінностей, що приймаються на зберігання, а тому в принципі не може гарантувати кратного відшкодування їхньої вартості. На жаль, і в ЗУ «Про банки і банківську діяльність» відповідальність банку хоча й передбачається всім його майном, але, виходячи зі змісту статті, в такому ж обсязі, що й за загальним правилом.

Висновок

На сьогодні в цивільному законодавстві України існує велика кількість питань, що потребують доопрацювання, серед них – визначення рівня відповідальності банку як сторони у договорі зберігання цінностей у банку. Законодавець, передбачаючи відповідальність у ст. 950 ЦК України, застосував визначення «професійний зберігач», при цьому не дав конкретних критеріїв, за якими суб'єктів зобов'язання можна до них віднести. Цілком логічним вирішенням цієї проблеми є внесення до ЦК України та інших нормативно-правових актів, що стосуються даних правовідносин, змін з уточненими критеріями, вичерпним переліком та обґрунтованими ознаками поділу суб'єктів на професійних та непрофесійних зберігачів. Крім того, потрібно підвищити рівень відповідальності банків за втрату речей, переданих на зберігання (неналежне виконання зобов'язання), не шляхом автоматичного визнання їхньої вини, а шляхом покладання підвищеного матеріального відшкодування, впливу на ділову репутацію банку та пониження його статусу.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України. Наук.-практ. коментар / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. – К., 2005. – 1088 с.
2. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 № 2121-III // Урядовий кур'єр. – 2001. – № 8 [Електрон. Ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2121-14>
3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III // Офіційний вісник України. – 2001. – № 21 [Електрон. Ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
4. У Києві стали частіше обкрадати банківські комірки [Електрон. Ресурс]. – Режим доступу : http://aub.org.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=10918&Itemid=222

Стаття посвячена вопросу необходимости доработки и нормативного закрепления в гражданском законодательстве понятия «профессиональный хранитель» для повышения уровня ответственности банков при потере вещей, переданных на хранение, а также формулировке предложений и критериев, направленных на выделение этого понятия, совершенствование системы ответственности за ненадлежащее предоставление услуг банком – хранителем.

Ключевые слова: договор хранения ценностей в банке, профессиональный хранитель, банк-хранитель, ответственность за хранение, ценности, ненадлежащее исполнение, потеря вещей, переданных на хранение.

The article deals with the necessity completion and regulatory consolidation in civil law concept of „professional custodian” to promote responsibility by banks with the loss of items deposited, and the formulation of proposals and criteria aimed at singling out the concept, improve the system of responsibility for inadequate service provision bankom – custodian.

Key words: contract deposit box at a bank, professional custodian, custodian bank, responsible for the storage, values, improper performance, loss of belongings deposited.

